One Year PG in

Veda-Paurohitya-Karmakandam

अधिगमपरिणाम-आधारितपाठ्यचर्यारूपरेखा

स्नातकोत्तरकार्यक्रमः – वेद-पौरोहित्य-कर्मकाण्डम्

2025

ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये

UGC

विश्वविद्यालय-अनुदान-आयोगः

बहादुरशाह-जफर-मार्गः

नवदेहली - 110002

Curriculum Development Committee for One Year PG (Veda-Paurohitya-Karmakandam)

Prof. Viroopaksha V Jaddipal
Chairperson of the committee and Secretary, Maharishi Sandipani Rashtriya Ved Vidya Pratishthan, Ujjain 🖂vvjaddipal@gmail.com

Prof. Manoj Kumar Mishra
HoD. of Veda, Paurohitya & Karmakanda, Central Sanskrit University, New Delhi,
🖂 vedanga.mkmishra@gmail.com

Shri Satyam Shukla
Rigveda Adhyapaka, Rashtriya Adarsh Ved Vidyalaya, Maharshi Sandipani Rashtriya Vedavidya Pratishthan -Ujjain 🖂 rigvedisatyam@gmail.com

Shri Chidanand Shastri
Rigveda Adhyapaka, Rashtriya Adarsh Ved Vidyalaya, Maharshi Sandipani Rashtriya Vedavidya Pratishthan, Ujjain 🖂 shastri.cg@gmail.com

Shri Saurav Nautiyal
Rigveda Adhyapaka, Rashtriya Adarsh Ved Vidyalaya, Maharshi Sandipani Rashtriya Vedavidya Pratishthan, Ujjain 🖂 saurabh96.delhi@gmail.com

Dr. D. Dayanath
Convenor of the committee and Asst. Professor (Veda), Central Sanskrit University, New Delhi
🖂 sridayanath@gmail.com

विषयसूची

कार्यक्रमस्य परिचयः

(Introduction of the Program)

अस्य कार्यक्रमस्य उद्देश्यं तावत् नवीनदृष्टिकोणयुक्तानां छात्राणां सर्वेषां वेदस्य स्नातकोत्तरपाठ्यक्रमेषु उन्मुखीकरणम् अस्ति। अयं पाठ्यक्रमः **Learning Outcome-based Curriculum Framework (LOCF)** इत्यस्य आधारेण निरूपितःअस्ति, यःविविधविश्वविद्यालयेषु अनुसर्तुं योग्यः अस्ति।

LOCF - पद्धतिः स्नातकोत्तरस्तरे लक्ष्यकेन्द्रितस्य पाठ्यक्रमस्य प्रस्तुतये उपकरोति। इयं पद्धतिः "छात्रकेन्द्रितायाःशिक्षण-अधिगमप्रक्रियायाः आविष्करणे अत्युपयुक्ता भवति इति अभिप्रायेण निरूपिता अस्ति। एषा पद्धतिः छात्राणाम् अधिगमानुभवे स्पष्टतां दार्ढ्यं च समुत्पादयति। अनया पद्धत्या छात्राः यथेच्छं स्वीयपाठ्यक्रमे संलग्नाःभवन्ति। ईदृशः स्नातकोत्तरपाठ्यक्रमः छात्राणां न केवलं वेदविषये शिक्षणं प्रददाति अपितु व्यक्तित्वविकसनेन सह उपजीविकां कल्पयति।

LOCF - पद्धतिः पाठ्यक्रमस्य स्वभावं स्वरूपं वा विस्तरेण वर्णयति अपि च पाठ्यक्रमस्य अध्ययनाद् यानि यानि फलानि प्राप्यन्ते, तान् अपि सूचयति। अनया पद्धत्या स्नातकोत्तरस्तरपाठ्यक्रमात् व्यज्यमानाः गुणाः निर्दिश्यन्ते। एते गुणाः स्वास्थ्यम्, भावनात्मकसंतुलनम्, समालोचनात्मकचिन्तनम्, सामाजिकन्यायः च औद्योगिककौशलानि भवन्ति। अयं कार्यक्रमः छात्रेषु निरन्तराध्ययनयोग्यतां, स्थिरजीवनं च जनयति। भारतीयदर्शनाध्ययनविषये दृष्टिकोणं च परिवर्तयति।

एम.ए. वेदः इत्यस्मिन् पाठ्यक्रमे विविधवैदिकविषयान् आधृत्य समीक्षात्मकानि, विमर्शात्मकानि, विशिष्टचिन्तनपराणि लेखनानि रचयितुं वैदिककार्यक्रमान् याग-होमादीन् वा आयोजयितुं स्रोतः समुपलभ्यते। अयं पाठ्यक्रमः अंतर्विषयात्मकपद्धतिम् अनुसरति यया छात्राः वेदस्य संक्षिप्तं, गूढं च परिचयं प्राप्नुवन्ति, ये च अन्यान्विषयान् अपि पठन्ति, तेषु विषयेषु अपि विशिष्टां जिज्ञासां प्राप्नुवन्ति। अयं पाठ्यक्रमः मानवजीवनकौशलेन, सामाजिकविज्ञानेन, अध्यात्मविज्ञानेन च सह सम्बन्धं स्थापयति। अनेन पाठ्यक्रमेण छात्राः वेदानां तदुपदिष्टकर्मणां च विश्लेषणे समस्या-समाधानयोरधिगमने च सामर्थ्यं सम्पादयन्ति।

एषः पाठ्यक्रमः छात्रेषु सर्वोत्तमं बौद्धिकसामर्थ्यं जनयितुं रचितः अस्ति। येन छात्रः व्यक्तित्वविकासं सामाजिकजीवनविकासं च आसादयितुं समर्थः भवेत्।

अयं पाठ्यक्रमः वेदाध्ययनस्य सामान्यरूपेण प्रचलितान् दृष्टिकोणान् आविष्कर्तुम् अन्यथाधारणां च अपाकर्तुं तद्द्वारा वेदाध्ययने छात्राणां रुचिं जनयितुं विविधवैदिकक्रियाणां तत्त्वम् अवगन्तुं संरचितः वर्तते। अयं कार्यक्रमः छात्राणाम् अधिकतमां मनोनुकूलतां (**flexibility**) कल्पयितुम् आयोज्यते।

अत्र मुख्यविषयान्तर्गतानि चतुर्दश (**Core Disciplinary papers**) 14 पत्राणि सन्ति, यानि वेदविषये मूलभूतं ज्ञानं, समीक्षात्मकं तार्किकं तुलनात्मकं ज्ञानं, विमर्शात्मकं विवेचनात्मकम् अध्ययनं च यथावत्प्रयच्छन्ति।

पाठ्यक्रमेऽस्मिन् बहवः विषयाः छात्राणां सौकर्यदृष्ट्या दत्ताः सन्ति । तेषां पत्राणां/विषयाणां माध्यमेन वैदिकतत्त्वागमबोधः सरलः स्यादिति उद्देश्यमासीत्।

पाठ्यक्रमोऽयं न केवलं वेदानाम् अपितु वेदोपदिष्टकर्मणां ज्ञानं कौशलं च संवर्धयति । अन्येषु विषयेषु अपि आवश्यकानि कौशलानि संवर्धयति। एम.ए. वेदपाठ्यक्रमः अंतश्शास्त्रीयः बहुशास्त्रीयश्च। यः विविधविषयेषु विशेषज्ञानं प्राप्तुं सहायकः अस्ति । यश्च अन्यविषयाणां सम्बद्धकौशलानां प्राप्त्युपायः। अनेन वेदस्य अध्ययनं कुर्वन् छात्रः तत्सम्बद्धविषयेभ्यः अपि यथायोग्यं ज्ञानं लभते।

स्वरूपं विस्तृतिः च (Nature and Scope)

एम.ए. वेदपाठ्यक्रमः एकवर्षीयः। अत्र द्वे सत्रार्द्धे भवतः। प्रति पत्रं श्रेयोऽङ्कचतुष्टयमितं अध्ययनाध्यापनमूल्याङ्कनकालः निश्चितो भवति । अस्मिन्पाठ्यक्रमे अध्यापनं अध्ययनं च सैद्धान्तिककक्षाभिः (**Lecture** व्याख्यानरूपेण) तथा प्रशिक्षणकक्षाभिः **(tutorial)** सह सम्पन्नं। पाठ्यक्रमः औपचारिकव्याख्यानैः सह अध्याप्यते**,** यत्र **PowerPoint** प्रस्तुतीनां**, audio-video** उपकरणानां च उपयोगः करणीयः। यथायोग्यमवसरः प्राप्तः चेत् अन्यानि शिक्षणसाधनानि अपि प्रयोक्तुं शक्यन्ते।

केषुचित्पाठ्येषु अतिरिक्तानि अपेक्ष्यानि भवन्ति, यथा – वृत्तचित्रदर्शनम् **(documentary),** चलनचित्रदर्शनम्**,** क्षेत्रकार्यं **(field work),** अभिलेखसंग्रहणम् **(archival work),** विविधविदुषां/संस्थानां दर्शनम् **(Interaction with Scholars and Visit to Gurukula/Yajnashala),** परियोजनायाः कार्यम् **(project work),** वैदिकयज्ञेषु भागग्रहणम् इत्यादीनि । एतानि नियमिताध्यापनसहितं सम्यक्समायोज्यन्ते ।

कार्यक्रमस्य उद्देश्यानि

(Program Objectives)

अस्य पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यम् एवं प्रकारेण निर्दिष्टं भवति -

1. छात्रेभ्यः वैदिकपरम्परायाः ज्ञानस्य प्रदानम्।
2. एतत् ज्ञानं समाजस्य श्रेयसि कथम् उपयोगी भवति**,** इति शिक्षणम्।
3. वैदिकाः ऋषयः आचार्याश्च कथम् अनुसन्धानम् अकुर्वन्**,** कथं मीमांसादिशास्त्रमाश्रित्य वेदवाक्येषु विवाद-समाधानं कुर्वन्तीत्यस्य ज्ञानप्रापणम्।
4. प्राचीनज्ञानपरम्परायाः अध्ययनात् अधुनातनजीवनस्य निर्माणम्।
5. अतीतवर्तमानयोः ज्ञानकर्मणोः परस्परं सम्बद्धतायाः ज्ञानप्रदानम्।
6. छात्राणां चिन्तनकौशल-जीवनकौशल-विश्लेषणशक्ति-तार्किकचिन्तनानां वर्धनम्।
7. अनुसन्धानाभिमुखदृष्टेः प्रदानम्।
8. वैदिकस्वरस्य देवताविज्ञानस्य च शास्त्रप्रमाणसहितम् अध्ययनम्।

कार्यक्रमस्य परिणामाः

(Program Outcomes)

कार्यक्रमस्य परिणामः – 1	**भारतीयमूलानि -** वैदिकपरम्परायाः मूलज्ञानं प्रदाय कुशलविश्लेषकचिन्तकानां छात्राणां निर्माणम्।
कार्यक्रमस्य परिणामः – 2	**भारतीयज्ञानपरम्परा** – भारतीयज्ञानपरम्परायै वेदस्य अभिन्नाङ्गत्वस्य अवबोधः।
कार्यक्रमस्य परिणामः – 3	**भविष्यवाद्युपागमः -** वेदेषु निपुणत्त्वेन छात्राणां निर्माणम्।
कार्यक्रमस्य परिणामः – 4	**भविष्यवाद्युपागमः** - वैदिकसिद्धान्तानां व्यावहारिकानुप्रयोगे कुशलान् छात्रान् निर्माय तेषां नैतिकतासंवर्धनम्।
कार्यक्रमस्य परिणामः – 5	**बहुशास्त्रीयम् -** वेदेषु प्रतिपादितान् लोकोपयोगिनः मौलिकान् नियमान् समाजे सप्रमाणं प्रतिपादयितुं समर्थानां छात्राणां निर्माणम्।
कार्यक्रमस्य परिणामः – 6	**वृत्तिप्रदानक्षमता -** छात्रान् व्यावसायिक-विश्लेषणात्मकप्रौद्योगिकी-कौशलेन सुसज्जितान् कृत्वा तेषां वृत्तिसामर्थ्यस्य वर्धनम्।

योग्यतासंसूचकानि

(QUALIFICATION DESCRIPTORS FOR SANSKRIT POST GRADUATES)

संस्कृतं किञ्चन क्षेत्रं भवति यत्र वयं सामाजिक-राजनैतिक-न्याय-नैतिकादीनां विभिन्नानां विश्वं प्रभावयतां पक्षाणाम् अध्ययनं कर्तुं प्रवृत्ताः भवेम। तदर्थम् अधोदत्तानि योग्यतासंसूचकानि स्वीकृतानि –

- संस्कृतस्य संस्कृतशास्त्राणाञ्च गहनतया अवबोधस्य प्रदर्शनम्।
- सरलमानकसंस्कृतेन समृद्धप्राचीनप्रज्ञावबोधाय ज्ञानस्य अनुप्रयोगः।
- संस्कृतशास्त्राणां (IKS) समकालीनज्ञानप्रणालीनां च विस्तृतज्ञानस्य प्रदर्शनम्।
- अर्थशास्त्र-राजनीति-न्याय-गणित-भौतिक-रसायन-विज्ञानादिविषयज्ञानोपेतस्य वेदस्य बहुशास्त्रियोपागमत्त्वेन प्रदर्शनम्।
- समकालीनविषयाणां व्यापकं ज्ञानं, चितक्षेत्रसम्बद्धः वैदुष्यपूर्णशोधः, समकालीनविषयावगमनाय आवश्यककौशलानां प्रविधीनां च प्रदर्शनम्।

पाठ्यक्रमस्य समुचितरीत्या समापनानन्तरं छात्राः वेदे स्नातकोत्तरपदवीम् (**M.A. Veda**) प्राप्नुवन्ति। अस्य विभागस्य वेदस्नातकाः विभिन्नज्ञानक्षेत्रेषु, औद्योगिकक्षेत्रेषु च संलग्नाः आत्मसंतोषजनकं कार्यं सम्पादयितुं समर्थाः भविष्यन्ति। ते वेदे प्रमुखानां ग्रन्थानां ज्ञानं सम्पाद्य वेदसम्बद्धैः विद्वत्संवादैः सह सम्बन्धं च स्थापयितुं शक्नुवन्ति। एषः ज्ञानप्रकारः वेदे शोधप्रवृत्तौ एकः दृढः आधारः भवति । अपि च विशिष्टविषयकौशलेन सह यानि जीवनोपयोगीनि कौशलानि - यथा तर्कशक्तिः, संवादकौशलम्, नूतना दृष्टिः, व्यक्तित्वविकसनं, मूल्याङ्कनबुद्धिः च इत्येतानि अपि वेदविषयाध्ययनेन विकसितानि भवन्ति। जटिलेऽस्मिन् जीवनसन्दर्भे मानवसमाजस्य उत्कर्षाय वैदिकतत्त्वानाम् अध्ययनं कुर्वन्तः एते छात्राः समृद्धं, फलप्रदम्, अर्थपूर्णं, शान्तिपूर्णं च जीवनं नेतुं समर्थाः भवन्ति।

अधोलिखिताः विकल्पाः वेदस्नातकोत्तरपाठ्यक्रमे प्रशिक्षितस्य छात्रस्य उद्योगावकाशान् सूचयन्ति—

- अध्यापनम् अनुसंधानञ्च।
- नीतिनिर्माणं शासनञ्च।
- धार्मिकसंस्थासु नियुक्तिः।
- मन्दिरेषु नियुक्तिः ।
- सार्वजनिकजीवनं जनप्रतिनिधित्वञ्च।
- पत्रकारितायां तथा समूहमाध्यमेषु कार्यम्।
- सामाजिकसेवा तथा सामाजिककार्यसम्बद्धकार्याणि।
- अभिलेखागारेषु, सङ्ग्रहालयेषु, पुरातत्त्व-अनुसन्धानक्षेत्रेषु च संलग्नता।
- प्रशासनिककार्येषु नियुक्तिः ।
- स्ववित्तोपार्जनसामर्थ्यस्य वर्धनम् ।

प्रधानानां पाठ्यक्रमाणां कार्यक्रमपरिणामैः सह योजनम्

(PROGRAM OUTCOME MAPPING FOR MAJOR COURSES)

Course Name पाठ्यक्रमनाम	Rootedness भारतीयमूलानि	IKS भारतीय ज्ञान परम्परा	Futuristic भविष्यवादी	Employability वृत्तिप्रदानक्षमता	Value, Skill and Multidisciplinary मूल्यानि, कौशलानि एवं बहुशास्त्रीयपाठ्यक्रमः	Disciplinary Knowledge अध्ययनशाखायाः ज्ञानम्	Difficulty Level काठिन्य स्तरः
सभाष्यसूक्ताध्ययनम् - 1	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
दर्शपूर्णमास-मन्त्रभाष्यम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
शुक्लयजुःप्रातिशाख्यम् (वर्णोत्पत्त्यादिविचारः स्वरनियमाश्च)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
दर्शपूर्णमासप्रकरणं (कात्यायनश्रौतसूत्रे द्वितीयाध्यायः), कातीयेष्टिदीपकश्च	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
शतपथब्राह्मणभाष्ये प्रथमद्वितीयाध्यायौ	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
सभाष्यसूक्ताध्ययनम् – 2	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
अग्न्याधान-अग्निहोत्रमन्त्रभाष्यम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
उपनिषदाम् अध्ययनम् (शाङ्करभाष्यसहितम्)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

गौणानां पाठ्यक्रमाणां कार्यक्रमपरिणामैः सह योजनम्

PROGRAM OUTCOME MAPPING FOR MINOR COURSES

Course Name पाठ्यक्रमनाम	Rootedness भारतीय मूलानि	IKS भारतीय ज्ञान परम्परा	Futuristic भविष्यवादी	Employability वृत्तिप्रदानक्षमता	Value, Skill and Multidisciplinary मूल्यानि, कौशलानि एवं बहुशास्त्रीयपाठ्यक्रमः	Disciplinary Knowledge अध्ययनशाखायाः ज्ञानम्	Difficulty Level कठिनतायाः स्तरः
वैदिकवाङ्मयविस्तरः - 1	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
मनुस्मृतिः (द्वितीयाध्यायः)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
याज्ञवल्क्यस्मृतिः (आचाराध्यायः)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
वैदिकवाङ्मयविस्तरः - 2 (शिक्षादिषडङ्गानि)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
अर्थसङ्ग्रहः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
वैदिकदेवतावादः वेदविज्ञानं च	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

प्रधानपाठ्यक्रमाणां सञ्चयः

क्र.सं.		प्रधानपाठक्रमाः	पाठ्यक्रम-श्रेयोऽङ्कः	पाठ्यक्रम-काठिन्यस्तरः
1	प्रथमसत्रार्द्धस्य प्रधानपाठ्यक्रमाः	प्रधानः 1.1: सभाष्यसूक्ताध्ययनम् - 1	4	600-699
2		प्रधानः 1.2: दर्शपूर्णमास-मन्त्रभाष्यम्	4	600-699
3		प्रधानः 1.3: शुक्लयजुःप्रातिशाख्यम् (वर्णोत्पत्त्यादिविचारः स्वरनियमाश्च)	4	600-699
4		प्रधानः 1.4: दर्शपूर्णमासप्रकरणं (कात्यायनश्रौतसूत्रे द्वितीयाध्यायः), कातीयेष्टिदीपकश्च	4	600-699
5	द्वितीयसत्रार्द्धस्य प्रधानपाठ्यक्रमाः	प्रधानः 2.1: शतपथब्राह्मणभाष्ये प्रथमद्वितीयाध्यायौ	4	600-699
6		प्रधानः 2.2: सभाष्यसूक्ताध्ययनम् – 2	4	600-699
7		प्रधानः 2.3: अग्न्याधान-अग्निहोत्रमन्त्रभाष्यम्	4	600-699
8		प्रधानः 2.4: उपनिषदाम् अध्ययनम् (शाङ्करभाष्यसहितम्)	4	600-699

चितस्वशास्त्रविषयकपाठ्यक्रमाणां सञ्चयः

क्र.सं.		पाठ्यक्रमः	पाठ्यक्रम-श्रेयोऽङ्कः	पाठ्यक्रम-काठिन्यस्तरः
1	प्रथमवर्षीयाः चितस्वशास्त्रविषयकाः पाठ्यक्रमाः	चितस्वशास्त्रविषयः 1.क.1: वैदिकवाङ्मयविस्तरः - 1	4	600-699
2		चितस्वशास्त्रविषयः 1.क.2: मनुस्मृतिः (द्वितीयाध्यायः)	4	600-699
3		चितस्वशास्त्रविषयः 1.क.3: याज्ञवल्क्यस्मृतिः (आचाराध्यायः)	4	600-699
4	द्वितीयवर्षीयाः चितस्वशास्त्रविषयकाः पाठ्यक्रमाः	चितस्वशास्त्रविषयः 2.क.1: वैदिकवाङ्मयविस्तरः - 2 (शिक्षादिषडङ्गानि)	4	600-699
5		चितस्वशास्त्रविषयः 2.क.2: अर्थसङ्ग्रहः	4	600-699
6		चितस्वशास्त्रविषयः 2.क.3: वैदिकदेवतावादः वेदविज्ञानं च	4	600-699

काठिन्यस्तरः
600-699

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रथमसत्रार्द्धः (Semester - 1)

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.1: सभाष्यसूक्ताध्ययनम् - 1

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. वैदिकसंहितासु निहितानां विविधसूक्तानां परिचयप्रदानम्।
2. सूक्तेषु निर्दिष्टानाम् ऋषीणां, छन्दसां, देवतानामथ च सूक्तविनियोगस्य स्वरूपप्रतिपादनम्।
3. सायणमहीधरकृतभाष्यपद्धत्योः तात्त्विकं वैयाकरणिकं च स्वरूपवर्णनम्।
4. सूक्तेष्वन्तर्भूतानां दार्शनिकचिकित्साविषयकमन्त्राणामवबोधनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. स्वाध्यायेन चतुर्वेदेष्वन्तर्भूतानां सूक्तानाम् अर्थवर्णने समर्थाः भविष्यन्ति।
2. सूक्तेषु निहितदर्शनसिद्धान्तान् सांस्कृतिकपरम्पराः च सरलतया निरूपयिष्यन्ति।
3. वैदिकसंस्कृतेः छन्दोबद्धवाङ्मयस्य शुद्धपठनम्, अन्वितार्थग्रहणं, पदविन्यासं, स्वरयुक्तोच्चारणशुद्धिं च अभ्यासेन करिष्यन्ति।
4. सायणमहीधरयोः भाष्यपद्धत्योः तुलनां कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.1	सभाष्यसूक्ताध्ययनम् - 1	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. ऋग्वेदीयसूक्तानि। **श्रेयोऽङ्कः १**

- सरस्वतीसूक्तस्य (६.६१) ऋषिच्छन्दोदैवताः, सूक्तविनियोगः, सायणभाष्यं च।
- रुद्रसूक्तस्य (१.११४) ऋषिच्छन्दोदैवताः, सूक्तविनियोगः, सायणभाष्यं च।
- यक्ष्मनाशनसूक्तस्य (१०.१६३) ऋषिच्छन्दोदैवताः, सूक्तविनियोगः, सायणभाष्यं च।

अन्वितिः २. यजुर्वेदीयसूक्तानि। **श्रेयोऽङ्कः १**

- उत्तरनारायणसूक्तस्य (अ. ३५ अनु. २) ऋषिच्छन्दोदैवताः, सूक्तविनियोगः, महीधरभाष्यं च।
- ओषधिसूक्तस्य (अ. १३ अनु. ६) ऋषिच्छन्दोदैवताः, सूक्तविनियोगः, महीधरभाष्यं च।

- सूर्यसूक्तस्य ऋषिच्छन्दोदैवताः, सूक्तविनियोगः, महीधरभाष्यं च।

अन्वितिः ३. सामवेदीयसूक्तानि। **श्रेयोऽङ्कः १**

- ऐन्द्रपर्वणः प्रथमद्वितीययोः दशत्योः ऋषिच्छन्दोदैवताः, सूक्तविनियोगः, सायणभाष्यं च।

अन्वितिः ४. अथर्ववेदीय सूक्तानि **श्रेयोऽङ्कः १**

- अपां भेषजम् (का.१ सू.४-५) इति सूक्तस्य ऋषिच्छन्दोदैवताः, सूक्तविनियोगः, सायणभाष्यं च।
- नक्षत्रसूक्तस्य (का.१९) ऋषिच्छन्दोदैवताः, सूक्तविनियोगः, सायणभाष्यं च।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. पंडित, शंकर पाण्डुरङ्ग (सं.), (1895), *सायणभाष्यसहिता अथर्ववेदसंहिता*, मुम्बई : निर्णयसागरमुद्रणालयः।
2. निर्णयसागरमुद्रणालयः, (1929), *उव्वटाचार्यमहीधरयोः भाष्योपेता शुक्लयजुर्वेदवाजसनेयिसंहिता*, मुम्बई : निर्णयसागरमुद्रणालयः।
3. वैदिकसंशोधनमण्डलम्, (1936), *सायणभाष्यसमेता ऋग्वेदसंहिता*, पुणे : वैदिकसंशोधनमण्डलम्।
4. भट्टाचार्यः, सत्यव्रत सामश्रमि (सं.), (1983), *सायणभाष्यसहिता सामवेदसंहिता,* दिल्ली : मुनशीराम मनोहरलाल मुद्रणालयः।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. महर्षि सान्दीपनिराष्ट्रियवेदविद्याप्रतिष्ठानम्, (2023), *वेदकल्पतरुः*, नई दिल्ली : राष्ट्रीय पुस्तक न्यास।

काठिन्यस्तरः
600-699

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.2: दर्शपूर्णमास-मन्त्रभाष्यम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. दर्शपूर्णमासयागानां विवेचनम्।
2. यागोपयोगिविधीनां वर्णनम्।
3. यज्ञवस्तूनां निर्माणप्रक्रियायाः निरूपणम्।
4. उव्वटमहीधरयोः भाष्ययोः वैशिष्ट्यावबोधनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. श्रौतयागविषये वर्णयितुं समर्थाः भविष्यन्ति।
2. यागक्रियाणां प्रतिपादनं कर्तुं सिद्धाः भविष्यन्ति।
3. यज्ञवस्तूनां निरूपणे समर्थाः भविष्यन्ति।
4. भाष्याध्ययनेन विषये नैपुण्यं सम्प्राप्य क्रियान्वयने समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.2	दर्शपूर्णमास-मन्त्रभाष्यम्	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. प्रथमाध्याये आरम्भतः षोडशकण्डिकाः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- दर्शयागांगभूतः शाखाछेदनविधिः।
- श्रौतयागीयपात्रप्रतपनम्।
- अपां प्रणयनम्।
- पवित्रकरणविधिः।

अन्वितिः २. सप्तदशकण्डिकातः एकत्रिंशत्कण्डिकापर्यन्तम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- कपालोपधानविधिः।
- हविषः पेषणविधिः।
- पुरोडाशश्रपणविधिः।

- स्तम्बयजुर्हरणम्।

अन्वितिः ३. द्वितीयाध्याये आरम्भतः त्रयोदशकण्डिकाः। श्रेयोऽङ्कः १

- इध्मप्रोक्षणं परिधिनिधानञ्च।
- इडाप्राशनं, सूक्तवाग्विधिः च।
- संस्रवाहुतिः दक्षिणाग्निहोमप्रयोगश्च।
- समिष्टयजुर्होममन्त्राः।

अन्वितिः ४. द्वितीयाध्याये चतुर्दशकण्डिकातः चतुस्त्रिंशत्कण्डिकापर्यन्तम्। श्रेयोऽङ्कः १

- बर्हिर्होमप्रयोगः।
- व्रतविसर्जनम्।
- प्रणीताविमोकविधिः।
- पिण्डपितृयज्ञः।
- पितॄणां प्रार्थना च।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. उव्वटाचार्यमहीधरौ (भाष्यकारौ), (2019), *भाष्योपेता शुक्लयजुर्वेद वाजसनेयीसंहिता,* वाराणसी : चौखम्बा प्रकाशन।

काठिन्यस्तरः
600-699

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.3: शुक्लयजुःप्रातिशाख्यम् (वर्णोत्पत्त्यादिविचारः स्वरनियमाश्च)

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. वर्णोत्पत्तेः परिचयप्रदानम्।
2. संज्ञापरिभाषाणां, वर्णोच्चारणस्थानकरणानां च परिचयप्रदानम्।
3. पूर्वाङ्गपराङ्गचिन्तायाः परिचयप्रदानम्।
4. वैदिकस्वरनियमानां परिचयप्रदानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. वर्णानामुत्पत्तिविषये वक्तुं सिद्धाः भविष्यन्ति।
2. उच्चारणस्थानकरणानां परिचयप्रदाने क्षमाः भविष्यन्ति।
3. स्वरविषयकविषयान् वर्णयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.3	शुक्लयजुःप्रातिशाख्यम् (वर्णोत्पत्त्यादिविचारः स्वरनियमाश्च)	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. प्रथमाध्याये 1 तः 40 सूत्राणि। **श्रेयोऽङ्कः १**

- वर्णोत्पत्तिः, अध्ययनविधिश्च।

अन्वितिः २. प्रथमाध्याये 41 तः 100 सूत्राणि। **श्रेयोऽङ्कः १**

- सञ्ज्ञा, परिभाषा, वर्णानाम् उच्चारण-स्थान-करणानि।

अन्वितिः ३. प्रथमाध्याये 101 तः 169 सूत्राणि। **श्रेयोऽङ्कः १**

- पूर्वाङ्गपराङ्गचिन्ता।

अन्वितिः ४. द्वितीयाध्यायः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- स्वरनियमाः।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. वर्मा, वीरेन्द्र कुमार (डा.), *वाजसनेयिप्रातिशाख्यम्*, नई दिल्ली : चौखम्बा संस्कृत प्रतिष्ठान।

काठिन्यस्तरः
600-699

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.4: दर्शपूर्णमासप्रकरणं (कात्यायनश्रौतसूत्रे द्वितीयाध्यायः), कातीयेष्टिदीपकश्च

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. दर्शपूर्णमासेष्टिस्वरूपविवेचनम्।
2. पञ्चभूसंस्कारविधिविवेचनम्।
3. वेदिनिर्माणप्रक्रियाविज्ञानम्।
4. ब्राह्मणवरणादिविधिविवेचनम्।
5. इष्टिसम्बन्धिपात्रादिसंस्कारविधिविवेचनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. दर्शपूर्णमासेष्टिसम्बद्धक्रियाः ज्ञात्वा वर्णयितुं शक्ष्यन्ति।
2. इष्टिसम्बद्धविकृतियागानां परिचयप्रदाने समर्थाः भविष्यन्ति।
3. सर्वेषु यागेषु हवनादिषु च पञ्चभूसंस्कारविधौ प्रवृत्ताः भविष्यन्ति।
4. वेदिनिर्माणविधिविज्ञानेन शुल्बादिशास्त्रेषु प्रवेशं प्राप्स्यन्ति।
5. प्राचीनपरिमाणादिविषयैः परिचिताः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.4	दर्शपूर्णमासप्रकरणं (कात्यायनश्रौतसूत्रे द्वितीयाध्यायः), कातीयेष्टिदीपकश्च	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. द्वितीयाध्याये १-४ कण्डिकाः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- यजमानकर्तृककर्मनिरूपणम् (इष्टिपूर्वदिने.... इत्यारभ्य आसनात्तृणनिरसनपर्यन्तम्)
- ब्रह्मकर्तृककर्मनिरूपणम् (ब्रह्मासने उपवेशनमित्यारभ्य उपहितानां कपालानामङ्गारैस्तापनपर्यन्तम्)

अन्वितिः २. द्वितीयाध्याये ५-८ कण्डिकाः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- पिष्टसंयवनार्थानामपां गार्हपत्येऽधिश्रयणमित्यारभ्य द्वितीयाध्यायान्तम्।

अन्वितिः ३. कातीयेष्टिदीपके आरम्भतः आज्यभागानुष्ठानपर्यन्तम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- दर्शपूर्णमासयोः सङ्कल्पः।
- पञ्चभूसंस्कारः।
- आहवनीयाद्यग्नीनामुद्धरणम्।
- अग्न्यन्वाधानविधिः।
- व्रतग्रहणाशनानशनादिकम्।
- यजमानस्य ब्रह्मादि-ऋत्विजां चासनानि।
- ब्रह्मवरणम्।
- चमसप्रणयनम्।
- अग्निपरिस्तरणम्।
- पात्रासादनम्।
- शूर्पादिपात्राणां प्रतपनं संस्कारश्च।
- हविर्निर्वापः।
- पवित्रीनिर्माणं प्रणीताजलस्य संस्कारश्च।
- आग्नेयादिहविषां संस्कारः।
- आसादितपात्राणां प्रोक्षणम्।
- हविषः कुट्टनोपक्रमः।
- दृषदुपलयोराहननम्।
- हविष्कण्डनम्।
- कपालोपधानम्।
- तण्डुलानां पेषणक्रमः।
- वेदीनिर्माणविधिः।
- उपसर्जनीजलेन पिष्टस्य सम्मिश्रणम्।
- पुरोडाशश्रपणम्।
- पिष्टलेपस्य निनयनम्।
- वेदीनिर्माणक्रमः।
- स्तम्बयजुर्हरणम्।
- पूर्वपरिग्रहः।
- वेदेरुत्तरपरिग्रहः।
- वेदेः समीकरणम्।
- स्रुवादिपात्राणामासादनं मार्जनञ्च।
- पुनस्स्रुवादिपात्राणां प्रतपनं मार्जनञ्च।
- योक्त्रसन्नहनम्।
- आज्यावेक्षणम्।
- आज्यसंस्कारः।
- इध्मवेदिबर्हिषां प्रोक्षणोपक्रमः।
- आहवनीयाग्निं परितः परिधीनां स्थापनम्।
- व्रतग्रहणस्यान्तिमोऽवसरः।
- होतुः कर्म।
- सामिधेनीनाम् ऋचां पाठः।
- पूर्वाघारः।
- आहवनीयाग्नेः सम्मार्जनम्।
- उत्तराघारः।
- आर्षेयप्रवरणम्।
- पञ्च प्रयाजाः।
- जुहूध्रुवयोरभिघारणम्।
- आज्यभागानुष्ठानम्।

अन्वितिः ४. कातीयेष्टिदीपके प्रधानयागतः ग्रन्थसमाप्तिपर्यन्तम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- प्रधानयागः।
- स्विष्टकृदाहुतिः।

- प्राशित्रस्य प्राशनम्।
- इडोपाह्वानम्।
- इडादिहविश्शेषस्य भक्षणम्।
- भक्षणान्ते मार्जनम्।
- अन्वाहार्यदक्षिणायाः सङ्कल्पः समर्पणञ्च।
- अनुयाजयागस्योपक्रमः।
- अनुयाजयागः।
- सूक्तवाक्पाठः।
- प्रस्तरप्रहरणम्।
- परिध्यनुप्रहरणम्।
- संस्रवहोमः।
- पत्नीसंयाजाः।
- पत्नीसंयाजकर्मान्ते पुनः संस्रवहोमः।
- पिष्टलेपहोमः।
- समष्टियजुस्संज्ञको होमः।
- बर्हिर्होमः।
- प्रणीताजलस्य निनयनम्।
- पूर्णपात्रजलेन मुखमार्जनम्।
- विष्णुपादबुद्ध्या पादप्रक्षेपः (विष्णुक्रमाः)
- आशिषः प्रार्थयेत्।
- व्रतसमाप्तिर्भागग्रहणम्।
- ब्राह्मणभोजनस्य सङ्कल्पः।
- कर्मसमाप्तौ समिद्धोमः।
- प्रार्थना-क्षमायाचना।
- सोमयाजिनो नियमेन सान्नायवती दर्शेष्टिः।
- पिण्डपितृयज्ञः।
- परिशिष्टः।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. मिश्रः, देवेन्द्रप्रसाद (डा.), (2021), *कात्यायनश्रौतसूत्रम्*, दिल्ली : चौखम्भा सुरभारती प्रकाशन।
2. मिश्र, श्रीदेव (डा.), (2021), *कातीयेष्टिदीपकः*, वाराणसी : चौखम्भासंस्कृतभवनम्।
3. पं० नित्यानन्दपन्तपर्वतीयः, म०म० (2007), *कातीयेष्टिदीपकः (दर्शपौर्णमासपद्धतिः)*, वाराणसी : चौखम्भासंस्कृतसंस्थानम्।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. झा, लक्ष्मीश्वर (प्रो०), (2021), *कात्यायनश्रौतसूत्रम् (प्रथमो भागः)*, दिल्ली : चौखम्भा ओरियण्टालिया।

काठिन्यस्तरः
600-699

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

द्वितीयसत्रार्द्धः (Semester-2)

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.1: शतपथब्राह्मणभाष्ये प्रथमद्वितीयाध्यायौ

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. शतपथब्राह्मणे निरूपितवैदिकधर्मस्य यज्ञानुष्ठानस्य च गूढतत्त्वानां निरूपणम्।
2. यागादिषु उपयुज्यमानानां वेदीनां यज्ञपात्राणां च विवेचनम्।
3. यजमानस्य व्रताचारनियमानां स्वरूपोपस्थापनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. वैदिककर्मसु निपुणतामर्जिष्यन्ति।
2. वैदिककर्मविधानस्य प्रतिपादने समर्थाः भविष्यन्ति।
3. यज्ञानुष्ठाने निषिद्धकर्मणां निरूपणे सक्षमाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.1	शतपथब्राह्मणभाष्ये प्रथमद्वितीयाध्यायौ	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. प्रथमाध्याये प्रथमद्वितीयब्राह्मणे। **श्रेयोऽङ्कः १**

- व्रतोपक्रम-यजमाननियमादिविवरणम्।
- शूर्पाद्यादानहविस्सम्पादननियमाः।

अन्वितिः २. प्रथमाध्याये तृतीयचतुर्थब्राह्मणे। **श्रेयोऽङ्कः १**

- पवित्रकरणात् यज्ञपात्रप्रोक्षणपर्यन्तम्।
- कृष्णाजिनादानम्।
- त्रिःफलीकरणम्।
- शम्यासमाहननादिपर्यन्तम्।

अन्वितिः ३. द्वितीयाध्याये प्रथमद्वितीयतृतीयब्राह्मणानि। **श्रेयोऽङ्कः १**

- कपालोपधानात् आज्यनिर्वापप्रकरणनिरूपणपर्यन्तम्।

- पिष्टसंवपनादिप्रकरणात् तुषविमोकप्रकरणनिरूपणं यावत्।
- आप्त्यसञ्ज्ञकदेवतानामुत्पत्तिकथनम्।
- विश्वरूपवधप्रतिपादनम्।
- अदक्षिणाकयागानुष्ठानस्य निषेधकथनम्।
- अन्वाहार्यदक्षिणादिपुरोडाशपाङ्क्तत्वनिरूपणम्।

अन्वितिः ४. द्वितीयाध्याये चतुर्थपञ्चमब्राह्मणे। **श्रेयोऽङ्कः १**

- वेदिकरणात् स्तम्बयजुर्हरणपर्यन्तम्।
- वेदिपरिग्रहात् वेदिस्पर्शनिषेधपर्यन्तम्।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. शतपथब्राह्मणभाष्यम्, सायणहरिस्वामीभाष्य, दिल्ली : नाग प्रकाशक।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. युगलकिशोरमिश्रः, प्रो., (टीकाकारः), शतपथब्राह्मणभाष्यम्, सायणभाष्यं हिन्दीटीकासहितम्।

काठिन्यस्तरः
600-699

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.2: सभाष्यसूक्ताध्ययनम् – 2

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. वेदचतुष्टयस्य सूक्तानां सभाष्यमध्ययनम्।
2. सूक्तनिर्दिष्टानाम् ऋषीणां, छन्दसां, देवतानां सूक्तविनियोगस्य च वर्णनम्।
3. सायणाद्याचार्याणां भाष्यपद्धतेः अवलोकनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes) अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. सूक्ताध्ययनेन अर्थबोधने समर्थाः भविष्यन्ति।
2. विविधभाष्यावलोकनेन तुलनां कर्तुं शक्ष्यन्ति।
3. भैषज्यसिद्धान्तानां दार्शनिकविषयाणां प्रतिपादने समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.2	**सभाष्यसूक्ताध्ययनम् - 2**	**04**	**0**	**0**	**04**

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. ऋग्वेदीयसूक्तानि। **श्रेयोऽङ्कः १**

- राजयक्ष्मघ्नसूक्तस्य (१०.१६१) ऋषिच्छन्दोदैवताः, सूक्तविनियोगः, सायणभाष्यं च।
- श्रद्धासूक्तस्य (१०.१५१) ऋषिच्छन्दोदैवताः, सूक्तविनियोगः, सायणभाष्यं च।
- नदीसूक्तस्य (१०.७५) ऋषिच्छन्दोदैवताः, सूक्तविनियोगः, सायणभाष्यं च।

अन्वितिः २. यजुर्वेदीयसूक्तानि **श्रेयोऽङ्कः १**

- अग्निसूक्तस्य (अ.२९ अनु. १) ऋषिच्छन्दोदैवताः, सूक्तविनियोगः, महीधरभाष्यं च।
- शान्तिसूक्तस्य (अ. २७) ऋषिच्छन्दोदैवताः, सूक्तविनियोगः, महीधरभाष्यं च।

अन्वितिः ३. सामवेदीयसूक्तानि। **श्रेयोऽङ्कः १**

- पावमानपर्वणः प्रथमाद्वितीयदशत्योः ऋषिच्छन्दोदैवताः, सूक्तविनियोगश्च।
- माधवभरतस्वामिभाष्यं च।

अन्वितिः ४. अथर्ववेदीयसूक्तानि। **श्रेयोऽङ्कः १**

- कृषिसूक्तस्य (का. ३ सू. १६) ऋषिच्छन्दोदैवताः, सूक्तविनियोगः, सायणभाष्यं च।
- मेधासूक्तस्य (का. ६ सू. १३९) ऋषिच्छन्दोदैवताः, सूक्तविनियोगः, सायणभाष्यं च।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. वैदिक संशोधन मण्डल, (1936), *सायणभाष्यसमेता ऋग्वेदसंहिता*, पुणे : वैदिक संशोधन मण्डल।
2. निर्णयसागर मुद्रणालय, (1929), *उवटाचार्य-महीधरयोः भाष्योपेता शुक्लयजुर्वेद वाजसनेयीसंहिता*, मुम्बई : निर्णयसागर मुद्रणालय।
3. सत्यव्रत सामश्रमि भट्टाचार्य, (1983), *सायणभाष्यसहित सामवेदसंहिता*, दिल्ली : मुनशीराम मनोहरलाल मुद्रणालय।
4. शंकर पाण्डुरंग पंडित, (1895), *सायणभाष्यसहिता अथर्ववेदसंहिता*, मुम्बई : निर्णयसागर मुद्रणालय।

काठिन्यस्तरः
600-699

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.3: अग्न्याधान-अग्निहोत्रमन्त्रभाष्यम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. अग्निहोत्रस्य महत्त्वविवेचनम्।
2. वैदिकमन्त्राणां विश्लेषणात्मकमध्ययनम्।
3. चातुर्मास्ययागस्य परिचयः।
4. मन्त्राणाम् ऋषिच्छन्दोदैवतानां निरूपणम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes) अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. यज्ञानां माध्यमेन आत्मशुद्धेः लोककल्याणस्य च विषयान् वर्णयिष्यन्ति।
2. वेदवाङ्मये मन्त्रार्थविवेचनं, भाष्यगौरवं चाधीत्य अग्न्याधानादीनां परिचयं वक्तुं शक्ष्यन्ति।
3. शुक्लयजुर्वेदस्य वाजसनेयिसंहितायाः विषयान् निरूपयितुं शक्ष्यन्ति।
4. चातुर्मास्यादिप्रकरणान् ज्ञात्वा बोधने समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.3	अग्न्याधान-अग्निहोत्रमन्त्रभाष्यम्	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. अग्न्याधानादिपरिचयः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- अग्न्याधानपरिचयः।
- अग्निहोत्रपरिचयः।
- चातुर्मास्यपरिचयः।
- मन्त्राणाम् ऋषिच्छन्दोदैवतज्ञानम्।

अन्वितिः २. तृतीयाध्याये प्रथमकण्डिकातः एकोनविंशकण्डिकापर्यन्तम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- घृताक्तसमिदाधानात् आहवनीयस्योपविश्यजपपर्यन्तम्।

अन्वितिः ३. विंशकण्डिकातः त्रिचत्वारिंशकण्डिकापर्यन्तम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- गोऽभ्ययनात् उपस्थानमन्त्रसमाप्तिपर्यन्तम्।

अन्वितिः ४. चतुश्चत्वारिंशकण्डिकातः त्रिषष्ठिकण्डिकापर्यन्तम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- चातुर्मास्यप्रकरणात् मुण्डनार्थं क्षुरादानपर्यन्तम्।

निर्धारिता: ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. उव्वटाचार्य-महीधर, (2019), *भाष्योपेता शुक्लयजुर्वेद वाजसनेयीसंहिता*, वाराणसी : चौखम्बा प्रकाशन।

काठिन्यस्तरः 600-699

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.4: उपनिषदाम् अध्ययनम् (शाङ्करभाष्यसहितम्)

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. उपनिषदां परिचयप्रदानम्।
2. उपनिषत्सु अद्वैततत्त्वस्य परिचयप्रदानम्।
3. उपनिषत्सु संवादविषयकपरिचयप्रदानम्।
4. ज्ञानकर्ममार्गयोः परिज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes) अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. भगवच्छङ्करपादानाम् अद्वैततत्त्वज्ञानस्य परिचयं वक्तुं शक्ष्यन्ति।
2. आत्मतत्त्वविषकविचारान् प्रतिपादयितुं समर्थाः भविष्यन्ति।
3. छान्दोग्योपनिषदः आरुणिश्वेतकेतुसंवादं वर्णयितुं शक्ष्यन्ति।
4. ज्ञानकर्ममार्गयोः विवेचनं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.4	उपनिषदाम् अध्ययनम् (शाङ्करभाष्यसहितम्)	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. ईशावास्योपनिषच्छाङ्करभाष्यम् - आरम्भतः अष्टममन्त्रपर्यन्तम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- शान्तिपाठः, सम्बन्धभाष्यं, सर्वत्र भगवद्दृष्टेरुपदेशश्च।
- मनुष्यत्वाभिमानिनां कृते कर्मविधिः।
- अज्ञनिन्दा, आत्मनः स्वरूपञ्च।
- अभेददर्शिनः स्थितिः, आत्मनिरूपणञ्च।

अन्वितिः २. ईशावास्योपनिषच्छाङ्करभाष्यं - नवममन्त्रतः समाप्तिपर्यन्तम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- ज्ञानमार्गः कर्ममार्गश्च।
- कर्मणः उपासनायाश्च समुच्चयः।
- व्यक्ताव्यक्तोपासनासमुच्चयः।

- व्यक्ताव्यक्तोपासनाफलानि।
- उपासकस्य मार्गयाचना, उपासकस्य प्रार्थना च।
- ग्रन्थार्थविवेचनम्।
- शान्तिपाठः।

अन्वितिः ३. छान्दोग्योपनिषच्छाङ्करभाष्यम् (1-8 खण्डाः) **श्रेयोऽङ्कः १**

- श्वेतकेतुं प्रति आरुणेरुपदेशः।
- पूर्वपक्षखण्डनपूर्वकं जगतः सद्रूपतायाः समर्थनम्।
- सृष्टिक्रमः, समष्टिव्यष्टिज्ञानञ्च।
- अन्नादीनां त्रिविधाः परिणामाः।
- मन आदीन्द्रियाणाम् अन्नादीनां सूक्ष्मभागत्वसिद्धत्वम्।
- षोडशकलाविशिष्टपुरुषस्य उपदेशः ।
- सुषुप्तिकाले जीवस्थितेरुपदेशः।

अन्वितिः ४. छान्दोग्योपनिषच्छाङ्करभाष्यम् (9-16 खण्डाः) **श्रेयोऽङ्कः १**

- मधुकृतां दृष्टान्तद्वारा उपदेशः ।
- नद्याः दृष्टान्तद्वारा उपदेशः।
- वृक्षस्य दृष्टान्तद्वारा उपदेशः।
- न्यग्रोधफलस्य दृष्टान्तद्वारा उपदेशः।
- लवणस्य दृष्टान्तद्वारा उपदेशः।
- अन्यत्रानीतपुरुषस्य दृष्टान्तद्वारा उपदेशः।
- मुमूर्षुपुरुषस्य दृष्टान्तद्वारा उपदेशः।
- चौरेण तप्तपरशुग्रहणस्य दृष्टान्तद्वारा उपदेशः।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. गीताप्रेस, (2014), *ईशादि नौ उपनिषद् (सानुवाद शाङ्करभाष्यसहित)*, गोरखपुर : गीताप्रेस।
2. गीताप्रेस, (2014), *छान्दोग्योपनिषद् (सानुवाद शाङ्करभाष्यसहित)*, गोरखपुर : गीताप्रेस।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. गिरि, विष्णुदेवानन्द, (2014), *छान्दोग्योपनिषत् (सटिप्पणी शाङ्करभाष्यसमेता)*, ऋषिकेश : कैलासाश्रम ब्रह्मविद्यापीठम्।

चितस्वशास्त्रविषयाः

काठिन्यस्तरः
600-699

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रथमसत्रार्द्धः (Semester - 1)

चितस्वशास्त्रविषयः (DSE) 1.क.1: वैदिकवाङ्मयविस्तरः - 1

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. वेदचतुष्टयस्य सामान्यज्ञानम्।
2. संहिताग्रन्थानां परिचयप्रदानम्।
3. ब्राह्मणग्रन्थानां निरूपणम्।
4. आरण्यकानां प्रतिपादनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. वेदचतुष्टयस्य सामान्यपरिचयप्रदाने क्षमाः भविष्यन्ति।
2. संहिताग्रन्थानां परिचयकथने सिद्धाः भविष्यन्ति।
3. ब्राह्मणग्रन्थप्रतिपादितविषयान् वक्तुं शक्ष्यन्ति।
4. आरण्यकोपनिषद्ग्रन्थानां विषयवर्णने सिद्धाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
चितस्वशास्त्रविषयः (DSE) 1.क.1	वैदिकवाङ्मयविस्तरः - 1	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. संहिताः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- ऋग्वेदः, ऋग्वेदस्य शाखाः प्रतिपादितविषयाश्च।
- शुक्लयजुर्वेदः, शुक्लयजुर्वेदस्य शाखाः प्रतिपादितविषयाश्च।
- कृष्णयजुर्वेदः, कृष्णयजुर्वेदस्य शाखाः प्रतिपादितविषयाश्च।
- सामवेदः, सामवेदस्य शाखाः प्रतिपादितविषयाश्च।
- अथर्ववेदः, अथर्ववेदस्य शाखाः प्रतिपादितविषयाश्च।

अन्वितिः २. ब्राह्मणानि। **श्रेयोऽङ्कः १**

- ऋग्वेदीयब्राह्मणेषु प्रतिपादितविषयाणां विशिष्टाध्ययनम्।
- शुक्लयजुर्वेदीयब्राह्मणेषु प्रतिपादितविषयाणां विशिष्टाध्ययनम्।

- कृष्णयजुर्वेदीयब्राह्मणेषु प्रतिपादितविषयाणां विशिष्टाध्ययनम्।
- सामवेददीयब्राह्मणेषु प्रतिपादितविषयाणां विशिष्टाध्ययनम्।
- अथर्ववेदीयब्राह्मणेषु प्रतिपादितविषयाणां विशिष्टाध्ययनम्।

अन्वितिः ३. आरण्यकानि। **श्रेयोऽङ्कः १**

- ऋग्वेदीय-आरण्यकेषु प्रतिपादितविषयाणां विशिष्टाध्ययनम्।
- शुक्लयजुर्वेदीय-आरण्यकेषु प्रतिपादितविषयाणां विशिष्टाध्ययनम्।
- कृष्णयजुर्वेदीय-आरण्यकेषु प्रतिपादितविषयाणां विशिष्टाध्ययनम्।
- सामवेदीय-आरण्यकेषु प्रतिपादितविषयाणां विशिष्टाध्ययनम्।
- अथर्ववेदीय-आरण्यकेषु प्रतिपादितविषयाणां विशिष्टाध्ययनम्।

अन्वितिः ४. उपनिषदः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- ऋग्वेदीय-उपनिषत्सु प्रतिपादितविषयाणां विशिष्टाध्ययनम्।
- शुक्लयजुर्वेदीय-उपनिषत्सु प्रतिपादितविषयाणां विशिष्टाध्ययनम्।
- कृष्णयजुर्वेदीय-आरण्यकेषु प्रतिपादितविषयाणां विशिष्टाध्ययनम्।
- सामवेदीय-आरण्यकेषु प्रतिपादितविषयाणां विशिष्टाध्ययनम्।
- अथर्ववेदीय-आरण्यकेषु प्रतिपादितविषयाणां विशिष्टाध्ययनम्।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. मिश्रः, जगदीशचन्द्र (डा.), (2018), *वैदिकवाङ्मयस्येतिहासः*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशनम्।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. महर्षि सान्दीपनिराष्ट्रियवेदविद्याप्रतिष्ठानम्, (2023), *वेदकल्पतरुः*, नई दिल्ली : राष्ट्रीय पुस्तक न्यास।

काठिन्यस्तरः 600-699

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

चितस्वशास्त्रविषयः (DSE) 1.क.2: मनुस्मृतिः (द्वितीयाध्यायः)

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. मानवस्य आद्यानां संस्काराणां परिचयसम्पादनम्।
2. गुरुवन्दनविधेः अध्ययनसम्बन्धिनियमानाञ्च निरूपणम्।
3. नित्यनैमित्तिकप्रायश्चित्तोपासनानां महत्त्ववर्णनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. अध्ययननियमान् निरूपयितुं सिद्धाः भविष्यन्ति।
2. गुर्वाज्ञाकारित्वनियमतः अध्यायसमाप्तिपर्यन्तविषयान् निरूपयितुं शक्ष्यन्ति।
3. शिष्यगुणान् आचार्यगुणांश्च विस्तरेण वर्णयितुं शक्ष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
चितस्वशास्त्रविषयः (DSE) 1.क.2	मनुस्मृतिः (द्वितीयाध्यायः)	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. अध्यायस्यादितः समावर्तनान्तम् ("होमादि कर्तव्यम्" इति श्लोकपर्यन्तम्)   श्रेयोऽङ्कः १

- गुरुवन्दनविधिः।
- अध्ययननियमाः।
- प्राणायामः।
- प्रणवोत्पत्तिः।
- सावित्र्युत्पत्तिः।
- सावित्रीजपफलम्।
- सावित्रीजपाकरणे प्रायश्चित्तम्।
- प्रणवव्याहृतिसावित्रीप्रशंसा।
- प्रणवप्रशंसा।
- मानसजपस्याधिकारम्।
- इन्द्रियसंयमः।
- एकादशेन्द्रियाणि।
- इन्द्रियसंयमेन सिद्धिः न तु भोगैः।
- विषयोपेक्षकः श्रेष्ठः।
- इन्द्रियसंयमोपायाः।
- कामासक्तस्य यागादयो न फलदाः।
- जितेन्द्रियस्वरूपम्।
- एकेन्द्रियासंयमोऽपि निवार्यः।
- इन्द्रियसंयमस्य पुरुषार्थहेतुत्वम्।
- सन्ध्यात्रयवन्दनम्।
- वेदपाठाशक्तौ सावित्रीमात्रजपः।
- नित्यकर्मादौ नानध्यायः।
- जपयज्ञफलम्।
- समावर्तनान्तं होमादिकर्तव्यम्।

अन्वितिः २. शिष्यगुणवर्णनतः आचार्यगुणवर्णनपर्यन्तम्। श्रेयोऽङ्कः १

- शिष्यगुणाः।
- अपृष्टो वेदं न ब्रूयात्।
- निषेधातिक्रमे दोषः।
- असच्छिष्याय विद्या न वक्तव्या।
- सच्छिष्याय वक्तव्या।
- अध्ययनं विना वेदग्रहणनिषेधः।
- अध्यापकानां मान्यत्वम्।
- अविदिताचरणनिन्दा।
- आदौ गुरोः अभिवादनम्।
- वृद्धाभिवादनम्।
- अभिवादनफलम्।
- अभिवादनविधिः।
- प्रत्यभिवादनम्।
- प्रत्यभिवादनाज्ञाने दोषः।
- कुशलप्रश्नः।
- दीक्षितादेः नामग्रहणनिषेधः।
- परस्त्र्यादेः नामग्रहणनिषेधः।
- कनिष्ठमातुलवन्दननिषेधः।
- मातृष्वस्रादयो गुरुस्त्रीवत्पूज्याः।
- भ्रातृभार्याद्यभिवादनम्।
- ज्येष्ठभगिन्याद्यभिवादनम्।
- दशवर्षोऽपि ब्राह्मणः क्षत्रियादिभिः वन्द्यः।
- वित्तादीनि मान्यत्वकारणानि।
- रथारूढादेः पन्था देयः।
- स्नातकस्य पन्था राज्ञा देयः।

अन्वितिः ३. आचार्यगुणवर्णनतः अध्ययने गुरुहिते च यत्नकरणपर्यन्तम्। श्रेयोऽङ्कः १

- आचार्य-उपाध्याय-गुरु-ऋत्विक्-अध्यापकप्रशंसा।
- मात्रादीनामुत्कर्षः।
- आचार्यस्य श्रेष्ठत्वम्।
- बालोऽप्याचार्यः पितेव।
- वर्णक्रमेण ज्ञानादिना ज्यैष्ठ्यम्।
- मूर्खनिन्दा।
- शिष्याय मधुरा वाणी प्रयोक्तव्या।
- नरस्य वाङ्मनस्संयमः।
- परद्रोहादिनिषेधः।
- परेणावमाने कृतेऽपि क्षमा कार्या।
- अवमन्तुर्दोषः अनेन विधिना वेदोऽध्येतव्यः।
- वेदाभ्यासस्य श्रेष्ठत्वम्।
- वेदाभ्यासस्तुतिः।
- वेदमनधीत्य वेदाङ्गान्यविद्याध्ययननिषेधः।
- द्विजत्वनिरूपणम्।
- अनुपनीतस्यानधिकारः।
- कृतोपनयनस्य वेदाध्ययनम्।
- गोदानादौ नव्यदण्डादयः।
- नियमा एते अनुष्ठेयाः।
- नित्यस्नानतर्पणहोमादिब्रह्मचारिणो नियमाः।
- आचार्यार्थं जलकुशाद्याहरणम्।
- वेदयज्ञोपेतगृहाद्भिक्षा कर्त्तव्या।
- गुरुकुलादिभिक्षा।
- अभिशस्तभिक्षानिषेधः।
- सायंप्रातर्होमसमिधः।

- होमाद्यकरणे दोषः।
- एकगृहभिक्षानिषेधः।
- अध्ययने गुरुहिते च यत्नं कुर्यात्।

अन्वितिः ४. गुर्वाज्ञाकारित्वनियमतः अध्यायसमाप्तिपर्यन्तम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- गुर्वाज्ञाकारित्वम्।
- गुरुसमीपे चाञ्चल्यनिषेधः।
- गुरोः नामग्रहणादिकं न कार्यम्।
- गुरुनिन्दाश्रवणनिषेधः।
- गुरुपरिवादकरणफलम्।
- समीपं गत्वा गुरुं पूजयेत्।
- गुर्वादिपरोक्षे न किञ्चित्कथयेत्।
- यानादौ गुरुणा सहोपवेशनविचारः।
- परमगुरौ गुरुवद् वृत्तिः।
- विद्यागुरुविचारः।
- गुरुपुत्रविचारः।
- गुरुस्त्रीविचारः।
- स्त्रीस्वभावकथनम्।
- मात्रादिभिरेकान्तवासनिषेधः।
- युवतिगुरुस्त्रीवन्दनविचारः।
- गुरुशुश्रूषाफलम्।
- ब्रह्मचारिणः प्रकारत्रयम्।
- सूर्योदयास्तकालस्वापविचारः।
- सन्ध्योपासनमवश्यं कार्यम्।
- स्त्र्यादेः श्रेयकरणविचारः।
- त्रिवर्गः।
- पित्राचार्यादयो नावमान्याः।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. मनुस्मृतिः – मेधातिथिव्याख्यासहिता।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. आचार्य नारायण राम (सं.), *मनुस्मृतिः (मन्वर्थमुक्तावलीसहिता)* (दशमावृत्तिः), मुम्बई : निर्णयसागरमुद्रणालयः।

काठिन्यस्तरः
600-699

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

चितस्वशास्त्रविषयः (DSE) 1.क.3: याज्ञवल्क्यस्मृतिः (आचाराध्यायः)

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. याज्ञवल्क्यस्मृतौ आचाराध्यायस्य निरूपणम्।
2. धर्मशास्त्रस्य स्वरूपं, चतुर्वर्णाश्रमव्यवस्थायाः महत्त्वञ्च।
3. विवाहप्रकाराणां, विधीनां, योग्यतानाञ्च निरूपणम्।
4. गृहस्थाश्रमिणां नित्यकर्मणां यज्ञादीनाञ्च वर्णनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. ब्रह्मचर्यगृहस्थाश्रमयोः धर्मकार्याणि ज्ञात्वा कथने समर्थाः भविष्यन्ति।
2. नैतिकतायाः, संयमस्य, कर्तव्यनिष्ठायाश्च प्रतिपादने क्षमाः भविष्यन्ति।
3. भारतीयसंस्कृतेः परम्पराः, आचारविचारांश्च निरूपयितुं सिद्धाः भविष्यन्ति।
4. भक्ष्याभक्ष्यादिविषयान् ज्ञात्वा वक्तुं शक्ष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
चितस्वशास्त्रविषयः (DSE) 1.क.3	याज्ञवल्क्यस्मृतिः (आचाराध्यायः)	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. उपोद्घातप्रकरणं ब्रह्मचारिप्रकरणं च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- धर्मस्य कारकाः ज्ञापकाः च।
- संस्काराः।
- संस्कारफलानि।
- स्त्रियः संस्काराः।
- उपनयनसमयः।
- गुरोः धर्माः।
- शौचनियमाः।
- प्राजापत्यादितीर्थाः।
- आचमनविधिः।
- प्राणायामः।
- सावित्रीजपविधिः।
- अग्निकार्यम्।
- अभिवादनविधिः।
- अध्यापनयोग्याः।
- दण्डादीनां धारणम्।
- भिक्षाचरणविधिः।
- भोजननियमाः।
- ब्रह्मचारिणः निषिद्धधर्माः।
- आचार्यलक्षणम्।
- ब्रह्मचर्यस्यावधिः।
- उपनयनस्य समयसीमा।

- द्विजत्वस्य कारणम्।
- वेदाध्ययनफलम्।
- काम्यब्रह्मयज्ञाध्ययनस्य फलम्।
- पञ्चमहायज्ञस्य फलम्।
- नैष्ठिकब्रह्मचारिणः धर्माः।

अन्वितिः २. विवाहप्रकरणम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- गुरुदक्षिणायाः पूर्वस्नानम्।
- कन्यायाः लक्षणानि।
- सपिण्डविचारः।
- कन्यावरणनियमः।
- कन्यादाने वरनियमाः।
- अनुलोमविवाहः।
- विवाहस्य अष्टप्रकाराः।
- सवर्णविवाहे विशेषः।
- कन्याहरणदण्डः।
- कन्यादोषगोपनम्।
- नियोगविधिः।
- व्यभिचारिण्यै दण्डः।
- स्त्रियः पवित्रता।
- पुनर्विवाहहेतुः।
- पतिव्रतायाः प्रशंसा।
- स्त्रीधर्माः।
- ऋतुकालविचारः।
- स्त्रीणामादरः।
- स्त्रीणां कर्तव्यानि।

अन्वितिः ३. वर्णजातिविवेकप्रकरणं, गृहस्थधर्मप्रकरणं, स्नातकप्रकरणं च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- सजातिपुत्रः।
- अनुलोमप्रतिलोमविवाहेन उत्पन्नः पुत्रः।
- जात्युत्कर्षनियमः।
- स्मार्ताग्निः श्रौताग्निश्च।
- गृहस्थधर्माः।
- राजाश्रयः।
- वेदादीनां जपाः।
- पञ्चमहायज्ञाः।
- भोजननियमाः।
- वेदपाठिनः सत्कारः।
- मधुपर्कपात्रम्।
- सायङ्कालीनकर्तव्याः।
- धर्मार्थकामानां सन्तुलनम्।
- द्विजातीनां कर्तव्याः।
- साधारणधर्माः।
- जीवनवृत्तेः चयनम्।
- श्रौतकर्म।
- आर्थिकविचारः।
- स्नातकव्रताः।
- शारीरिकपवित्रता।
- स्नातकधर्माः।
- दानस्वीकारे दोषः।
- उपाकर्मसमयः।
- उत्सर्जनसमयः।
- अनध्यायावसरः।
- औपचारिककर्तव्याः।
- धर्माचरणस्याधाराः।
- विवादपरित्यागफलम्।
- स्नाननियमाः।
- अन्येषां वस्तूनाम् उपयोगाय निषेधः।
- अभोज्यान्नम्।

अन्वितिः ४. भक्ष्याभक्ष्यप्रकरणं, द्रव्यशुद्धिप्रकरणं, दानप्रकरणं च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- निषिद्धान्नम्।
- अपेयक्षीरम्।

- मांसभक्षणनिषेधः।
- पलाण्ड्वादीनां भक्षणनिषेधः।
- स्वर्णपात्रशुद्धिः।
- यज्ञपात्रशुद्धिः।
- वस्त्रशुद्धिः।
- भूमिशुद्धिः।
- अन्नशुद्धिः।
- जलशुद्धिः।
- मुखशुद्धिः।
- ब्राह्मणानां महत्वम्।
- दानवस्तूनि।
- दानपात्रम्।
- गोदानं तस्य फलं च।
- दानास्वीकारप्रशंसा।
- दातृचरित्रविचारः।
- वृत्तिनिर्वाहार्थं नियमापवादाः।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. चौखम्बा संस्कृत संस्थान, (1994), *याज्ञवल्क्यस्मृतिः (मिताक्षराव्याख्यासंवलिता)*, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत संस्थान।

काठिन्यस्तरः 600-699

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

द्वितीयसत्रार्द्धः (Semester - 2)

चितस्वशास्त्रविषयः (DSE) 2.क.1: वैदिकवाङ्मयविस्तरः - 2 (शिक्षादिषडङ्गानि)

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. वैदिकवाङ्मये षडङ्गानां परिचयदानम्।
2. शिक्षाकल्पयोः विश्लेषणम् ।
3. व्याकरणशास्त्रस्य सामान्यपरिचयः।
4. छन्दःशास्त्रस्य वर्णनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. शिक्षावेदाङ्गस्याध्ययनेन स्वरोच्चारणप्रक्रियां वक्तुं शक्ष्यन्ति।
2. निरुक्तवेदाङ्गस्य विश्लेषणं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
3. छन्दःशास्त्रस्याध्ययनेन वैदिकानां लौकिकानां च छन्दसां वर्णनं कर्तुं शक्ष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
चितस्वशास्त्रविषयः (DSE) 2.क.1	वैदिकवाङ्मयविस्तरः - 2 (शिक्षादिषडङ्गानि)	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. शिक्षावेदाङ्गं, कल्पवेदाङ्गञ्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- शिक्षावेदाङ्गविश्लेषणम्।
- कल्पवेदाङ्गविश्लेषणम्।

अन्वितिः २. व्याकरणवेदाङ्गम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- व्याकरणवेदाङ्गविश्लेषणम्।

अन्वितिः ३. छन्दोवेदाङ्गं, ज्यौतिषवेदाङ्गञ्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- छन्दोवेदाङ्गविश्लेषणम्।
- ज्यौतिषवेदाङ्गविश्लेषणम्।

अन्वितिः ४. निरुक्तवेदाङ्गम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- निरुक्तवेदाङ्गविश्लेषणम्।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. मिश्र, जगदीशचन्द्र, (2018), *वैदिकवाङ्मयस्य इतिहासः*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशनम्।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. महर्षिसान्दीपनिराष्ट्रीयवेदविद्याप्रतिष्ठानम्, (2023), *वेदकल्पतरुः*, नई दिल्ली : राष्ट्रीय पुस्तक न्यास।

काठिन्यस्तरः
600-699

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

चितस्वशास्त्रविषयः (DSE) 2.क.2: अर्थसङ्ग्रहः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. मीमांसादर्शनस्य प्रमेयाणां परिचयप्रदानम्।
2. वेदभागस्य विधेः प्रकाराणां वर्णनम्।
3. भावनायाः स्वरूपं तद्भेदनिरूपणञ्च।
4. क्रमबोधकानां सहकारिप्रमाणानां प्रतिपादनम्।
5. वेदस्य विध्यादिपञ्चभागानां निरूपणम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. विधेः पञ्चभेदानां परिचयकथने समर्थाः भविष्यन्ति।
2. विधिमीमांसया अङ्गादिभावविचारदृष्टिं वर्णयितुं सिद्धाः भविष्यन्ति।
3. यागादिषु विभिन्नकर्मणां पौर्वापर्यं वक्ष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
चितस्वशास्त्रविषयः (DSE) 2.क.2	अर्थसङ्ग्रहः	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. मङ्गलाचरणतः उत्पत्तिविधिपर्यन्तम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- उपोद्घातः।
- धर्मलक्षणम्।
- भावनासामान्यलक्षणम्।
- भावनाभेदौ –
  - शाब्दीभावना
  - आर्थीभावना
- वेदलक्षणम्।
- विधिमीमांसा -
  - गुणविधिः

- विशिष्टविधिः
- उत्पत्तिविधिः

अन्वितिः २. विनियोगविधिः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- विनियोगविधिः।
- अङ्गत्वबोधकषट्सहकारिप्रमाणानि।
- श्रुतिः, लिङ्गं, वाक्यं च।
- प्रकृतिविकृतिलक्षणम्।
- प्रकरणम्
  - महाप्रकरणम्।
  - अवान्तरप्रकरणम्।
- सन्दंशलक्षणम्।
- स्थानम्।
- पाठसादेश्यम्।
- यथासङ्ख्यपाठः।
- सन्निधिपाठः।
- अनुष्ठानसादेश्यम्।
- समाख्या।
- सन्निपत्योपकारकम्।
- आरादुपकारकम्।

अन्वितिः ३. प्रयोगविधितः परिसङ्ख्याविधिपर्यन्तम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- प्रयोगविधिः।
- क्रमबोधकषट्सहकारिप्रमाणानि -
  - श्रुतिक्रमः
  - अर्थक्रमः
  - पाठक्रमः
    - मन्त्रपाठः
    - ब्राह्मणपाठः
  - स्थानक्रमः
  - मुख्यक्रमः

    - प्रवृत्तिक्रमः
- अधिकारविधिः।
- मन्त्रमीमांसा।
- नियमविधिः।
- परिसङ्ख्याविधिः।

अन्वितिः ४. नामधेयप्रकरणतः ग्रन्थसमाप्तिपर्यन्तम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- नामधेयत्वे निमित्तचतुष्टयम्।
- मत्वर्थलक्षणाभयम्।
- वाक्यभेदभयम्।
- तत्प्रख्यशास्त्रम्।
- तद्व्यपदेशः।
- निषेधमीमांसा।
- पर्युदासः।
- उपसंहारः।
- अर्थवादपरिच्छेदः -
    - विधिशेषः
    - निषेधशेषः
    - गुणवादः
    - अनुवादः
    - भूतार्थवादः
- निगमनपरिच्छेदः -
    - काम्यकर्मणः स्वर्गाद्यनित्यफलहेतुत्वम्।
    - ईश्वरार्पणबुद्ध्यानुष्ठितः यागः निःश्रेयसत्वहेतुरिति प्रतिपादनम्।
    - स्मृतिप्रामाण्यम्।
- अर्थसङ्ग्रहप्रयोजनम्।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. *अर्थालोकटीकासहितः अर्थसंग्रहः*, वाराणसी : चौखम्बा ओरियंटालिया।
2. मुसलगांवकर, राजेश्वरशास्त्री, *अर्थसंग्रहः*, वाराणसी : चौखम्बा प्रकाशन।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. काशीनाथशास्त्री, पं., (सम्पा.) (1942), अर्थसङ्ग्रहकौमुदीसहितः अर्थसङ्ग्रहः, मुम्बई : निर्णयसागरमुद्रणालयः।

काठिन्यस्तरः
600-699

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

चितस्वशास्त्रविषयः (DSE) 2.क.3: वैदिकदेवतावादः वेदविज्ञानं च

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. वैदिकवाङ्मये देवतानां ज्ञानम्।
2. वैदिकदेवतावादस्य दार्शनिकस्वरूपविवेचनम्।
3. वेदेषु विज्ञानस्य स्वरूपावबोधनम्।
4. वैदिकविज्ञानस्य आधुनिकसन्दर्भे उपयोगितापरिज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. वैदिकग्रन्थेषु उल्लिखितानां देवतानां स्वरूपं, तेषां कार्यविभागं च वर्णयिष्यन्ति।
2. निरुक्तशास्त्रसाहाय्येन दैवतकाण्डस्य अध्ययनं कृत्वा तस्य व्युत्पत्तिशास्त्रीयं ज्ञानमपि निरूपयिष्यन्ति।
3. वैदिकवाङ्मये उल्लिखितं पर्यावरणचिन्तनं, वनस्पतिविज्ञानं, कृषिविज्ञानं, नक्षत्रविज्ञानं च वैज्ञानिकदृष्ट्या वर्णयितुं समर्थाः भविष्यन्ति।
4. वैदिकविज्ञानस्य आधुनिकजगति उपयोगं, तस्य ऐतिहासिकं महत्त्वं च वक्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
चितस्वशास्त्रविषयः (DSE) 2.क.3	वैदिकदेवतावादः वेदविज्ञानं च	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. वैदिकवाङ्मये देवताविचारः **श्रेयोऽङ्कः १**

- देवतावादस्य अवधारणाः।
- वेदेषु देवतानां स्वरूपम्।
- निरुक्तशास्त्रे दैवतकाण्डस्य सामान्याध्ययनम्।
- वैदिकदेवतानां पुराणसन्दर्भाः।

अन्वितिः २. वैदिकदेवतावादः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- वैदिकदेवशास्त्रस्य स्वरूपम्।
- वैदिकदेवतानां विभाजनम्।

- पृथिवी-अन्तरिक्ष-द्युस्थानीयदेवतानां स्वरूपं वैशिष्ट्यं च।

अन्वितिः ३. वेदेषु ज्ञानविज्ञानस्वरूपम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- वेदेषु ज्ञानविज्ञानस्य अवधारणाः।
- वेदेषु शरीरविज्ञानं, पदार्थविज्ञानं च।
- वेदेषु प्रौद्योगिकी, चिकित्साविज्ञानं, भौतिकविज्ञानं, रसायनविज्ञानं च।

अन्वितिः ४. वेदनिहितं विविधविज्ञानम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- वैदिकपर्यावरणं, वैदिकवनस्पतिविज्ञानं च।
- वैदिकस्थापत्यविज्ञानं, वैदिकधातुविज्ञानं च।
- वैदिकवास्तुविद्या, वैदिककृषिविज्ञानं च।
- वैदिकनक्षत्रविज्ञानं, वैदिकभूगर्भविज्ञानादिकं च।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. त्रिपाठी, ग. (1983), *वैदिक देवता: उद्भव एवं विकास*, वाराणसी : भारतीय विद्या प्रकाशन।
2. द्विवेदी, क. (2004), *वेदों में विज्ञान*, ज्ञानपुर (उ.प्र.) : विश्वभारती अनुसन्धान परिषद्।
3. छज्जूरामशास्त्री, पं. (2020). *निरुक्तपञ्चाध्यायी*, नईदिल्ली : मेहरचन्द लछमनदास पब्लिकेशन्स्।